

УДК 7.036

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.6.10>**Малежик Юлія Миколаївна,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри образотворчого мистецтва

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ORCID ID: 0000-0003-2829-3493

Yuliia.Malezhyk@nupp.edu.ua

ПЕРЕДУМОВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)

Метою дослідження є вивчення передумов та розвитку актуальних тенденцій розвитку сучасного образотворчого мистецтва, у ракурсі бачення особливого філософського, естетичного та соціального погляду на світ та середовище глядача – митця. Елементи історіографічного, формального, соціокультурного та психоаналізу пов'язані з розглядом філософської проблематики, оскільки сам художній матеріал розвивається до метамедіальності, а традиційні для другої половини XX століття способи його наукового опису є міждисциплінарними.

Аналіз спеціалізованої літератури надав можливість виокремити та систематизувати основні напрями в образотворчому мистецтві другої половини XX століття, та їхній вплив на наступні прояви основних тенденцій в образотворчому мистецтві початку XXI століття.

Досліджено аспекти, що впливали на сучасне мистецтво, які не можливі без знання і розуміння новітніх технологій та практик, до яких уже не зовсім коректно застосовувати колишні критерії традиційного образотворчого мистецтва. Образотворче мистецтво є багатограним і динамічним, відображаючи складність та різноманіття сучасного світу. Воно активно реагує на соціальні, політичні та технологічні зміни, ставлячи нові запитання та пропонуючи різні способи взаємодії з аудиторією.

Зазначено, що зображувально-виразні інновації в образотворчому мистецтві проявляються у використанні нових способів образотворчого вираження, тобто зміни в способах зображення, які повинні відображуватись у використанні різних змін формотворчих елементів зображення. Узагальнено основні етапи та художні стилі, що вплинули на розвиток та характер проявів сучасного мистецтва на початку XXI століття.

Ми вважаємо, що мистецтво майбутнього повинно базуватися на усвідомленні тих процесів, що відбуваються у суспільстві, сучасне мистецтво, та його майбутнє, повинно опиратись на інтелект, та його враження, а не на відчуття і ірраціональність, як це було раніше.

Ключові слова: тенденції, передумови розвитку, сучасне мистецтво, образотворче мистецтво, художній стиль, напрям, течія, інновації.

Malezhik Yuliia. PREREQUISITES AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY ART (THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH – EARLY TWENTIETH CENTURY)

The purpose of the study is to examine the preconditions and development of current trends in contemporary visual art, in terms of a special philosophical, aesthetic and social view of the world and the environment of the viewer-artist. Elements of historiographical, formal, socio-cultural and psychoanalysis are related to the consideration of philosophical issues, since the artistic material itself is developing towards metamedia, and the traditional methods of its scientific description for the second half of the twentieth century are interdisciplinary.

The analysis of the specialized literature made it possible to identify and systematize the main trends in the visual arts of the second half of the twentieth century and their influence on the subsequent manifestations of the main trends in the visual arts of the early twenty-first century.

The aspects that influenced contemporary art are studied, which are impossible without knowledge and understanding of the latest technologies and practices, to which the previous criteria of traditional fine art are no longer quite correct. Fine art is multifaceted and dynamic, reflecting the complexity and diversity of the modern world. It actively responds to social, political and technological changes, raising new questions and offering different ways of interacting with the audience.

It is noted that pictorial and expressive innovations in the visual arts are manifested in the use of new ways of pictorial expression, that is, changes in the ways of depiction, which should be reflected in the use of various changes in the formative elements of the image. The article summarizes the main stages and artistic styles that influenced the development and nature of contemporary art manifestations in the early twenty-first century.

Key words: trends, prerequisites for development, contemporary art, fine art, artistic style, direction, trends, innovations.

Період другої половини ХХ століття у світовому мистецтві охоплює перехід від напряму модернізму у постмодернізм. Аналіз спеціальної літератури дає змогу об'єктивно усвідомити те підґрунтя, на якому розвивалось світове образотворче мистецтво, визначити причини й умови виокремлення мистецьких впливів, що сприяли формуванню й розвитку власних мистецьких ознак для створення сучасних тенденцій в образотворчому мистецтві ХХІ століття.

Роздуми і коментарі критиків, кураторів, мистецтвознавців і художників на тему сучасного образотворчого мистецтва є спробою ідентифікувати його за допомогою перерахування інструментів, засобів презентації, форм реалізації та іншого.

Значний внесок у дослідження проблем розвитку образотворчого мистецтва другої половини ХХ століття зробили науковці, фахівці, дослідники у галузі історії мистецтва, філософії, культурології. Вони запровадили власну термінологічну мову, яка пояснює різні, нові форми вираження в образотворчому мистецтві. Феномен мистецької освіти, культурний розвиток суспільства, образотворчого мистецтва зокрема, формування особистості через твори мистецтва є розробки в галузі філософії, культурології, естетики широко представлено у дослідженнях вчених: Ю. Борева, Р. Бобренка, М. Кагана, В. Мазепи та ін. [1, с. 148]. До теоретиків у галузі образотворчого мистецтва другої половини ХХ століття можна віднести: Ж. Ф. Лотара, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, Ж. Бодрійяр, У. Еко, А. Моль та інші.

На нашу думку, і за судженнями багатьох дослідників, великої уваги у творчості ХХ століття та на сучасному етапі розвитку, приділяється її практичному застосуванню. У цей період збільшується кількість художніх стилів і практик. ХХ століття умовно поділяють на індустріальний (перша половина

ХХ ст.) і постіндустріальний період (друга половина ХХ ст.), на етап Сучасний і Постсучасний. Новий напрямок в культурі, перш за все, задає інформаційно-технологічний прогрес. Розповсюдження промисловості сприяє становленню індустріалізації та технологізації всіх сфер суспільства і образотворчого мистецтва, зокрема.

У мистецтві повертається поняття «часу» та «сучасності», для адекватного відтворення якої молоді митці переймалися пошуками художньої мови.

Так, в другій половині ХХ століття в епоху постіндустріального суспільства – інновація стала способом актуалізації в живописі. Художники ХХ століття почали розуміти світ як щось хаотичне, мінливе, при цьому вони зображували його в нових формах. У рамках цих тенденцій, при визначенні сучасного мистецтва почали використовувати терміни «інновація», «інноваційні технології», який набув розвитку ще на початку ХХ століття.

У мистецтві інновація трактується як результат творчого процесу, який впроваджує нововведення у ту чи іншу сферу мистецтва. Однак, сам процес інновації нових ідей та напрямів у мистецтві безпосередньо дозволяє видавати чужі ідеї за інновації, які були вперше впроваджені у тому чи іншому художньому творі. Як відомо, кожний творчий пошук у мистецтві проходить шлях від ідеї до її втілення, що вимагає підбору певних технологій, нових прийомів, інструментів, матеріалів, засобів виконання, тощо. Саме тому, можна вважати, що новий, інноваційний художньо-творчий продукт – це і є нововведення у мистецтві.

Одним із основних напрямів в образотворчому мистецтві зазначеного періоду є подальший розвиток *модернізму* (фр. *moderne* – сучасний, найновіший), який на нашу думку, був викликом раціональному мистецтву, виступаючи за допомогою емоції. Від сухої

об'єктивності, спонукав у представленні твору, до образності, поетичності, символічності.

Згодом, в процесі історико-культурного розвитку у образотворчому мистецтві виокремлюється інший напрям, який прийшов на зміну модернізму. До нього відносять радикальні модерністські течії: дадаїзм і футуризм, які загалом називали *авангардним мистецтвом* (від фр. *avant* – уперед, *garde* – сторожа, передовий загін) – напрямом у образотворчому мистецтві, який базувався на відмові від існуючих норм і традицій, порушення, перекручення форми (хаос) на протиставленню порядку.

Постмодернізм (від лат. *post* «після» і модернізм) – сукупна назва художніх тенденцій, що особливо чітко виявилися в 1960-і рр. і характеризуються радикальним переглядом позицій модернізму та авангарду. Нерідко це поняття застосовують розширено, називаючи «постмодерністськими» всі останні десятиліття ХХ ст. з їхньою новою, тобто комп'ютерною, науково-технічною революцією. Цей напрям характеризується переходом від інтересу до об'єкту зображення до самого процесу його створення. Також набувають актуальності тенденції соціальної спрямованості мистецтва (фемінізм у мистецтві, «мистецтво аутсайдерів» – етнічних меншин) [2, с. 3–6].

Активного розвитку зазнають види мистецтва, що використовують образи масової культури, фотомистецтво, вплив на творчість митців сучасних технологій (відео, комп'ютерів, Інтернету).

В цілому, проаналізувавши основні напрями в мистецтві, ми спробували певним чином систематизувати наступні етапи появи основних тенденцій в образотворчому мистецтві другої половини ХХ століття:

перший етап відноситься до післявоєнного часу з 1945 до початку 1960-х років, для якого характерне повернення до ідей модернізму початку ХХ століття (наприклад, новаторство в живописі 50-х років ХХ століття в Америці, яке помітно відрізнялося від Європи. Ідеологічна програма американського мистецтва доводила всьому світу, що воно вільне по

своїй суті. У порівнянні – для європейського новаторського живопису в післявоєнні роки характерна трагічна тематика. В Європі та Америці в ці ж роки з'являються художники, які відкидають повністю культурну традицію живопису. Як зразок справжнього мистецтва фігурують шедеври первісності, мистецтво дітей і божевільних);

другий етап відноситься до 1960-х років – поява мистецтва без шедевра, без художника, без музею (у Парижі Жан Дюбюффе є засновником художньої концепції *Art-Brut* – грубого мистецтва, в якій пов'язав воедино примітивну реакцію плоті, нічим не прикрити жорстокість і прагнення до фізичного знищення життя [3]. Другий період появи інновацій в мистецтві у другій половині ХХ століття можна вважати час 60-х років: «студентські революції», роки Холодної війни, демонстрацій протесту проти війни у В'єтнамі, експериментів з ЛСД та інших психоделіків, які виразилися в мистецтві естетичним протестом. Для цього періоду в образотворчому мистецтві було характерно гасло: прибрати шкідливі надмірності культурності, і повернутися до першоелементів життя, відмова від картини, музейний живопис відходить у історію. Суспільство 60-х років у світовому просторі прийнято було називати «суспільством споживання». Реакцією на нього в мистецтві виникає художній напрям «*pop art*» – «масове мистецтво», що об'єднувало насамперед твори європейських та американських художників, які цікавилися реаліями сучасного світу: машинами, мультиплікацією, фотографіями з ілюстрованих журналів, зірками естради та кінематографа. Для цього напрямку характерний принцип створення твору на основі колажу, введення в нього повсякденної, звичної для всіх реальності. Поп-арт спрямований на максимальне зближення мистецтва з життям, стирання кордонів між ними: будь-який побутовий предмет може бути введений в «світ мистецтва» і наділений статусом художнього об'єкту (відомі банки супу «Кемпбелл» у Е. Уорхолла і т.п.).

На полотні художнього твору здебільшого вводяться технічні засоби масового

поширення культури – тиражування, репродукування, використання кліше, ксерокопіювання, фотографування і т.д. Зрушення авангарду, перетікає в концептуалізм періоду з 1960–80-х років. Вважалося, що будь-яке образне мислення є концептуальним. Термін «концептуалізм» з'явився в 1961–1963 роках в США і Англії для позначення нової течії. Концептуалізм, беручи за основу предмети з повсякденного життя, змінює адекватне сприйняття про них;

третій етап 1970–90-ті роки, для якого характерно в мистецтві повернення інтересу до образотворчості, кольору і фігуративності. У 70-ті роки з'явилися жанри постмодерністського мистецтва: історична картина, пейзаж, натюрморт. Від традиційних вони відрізняються тим, що, використовуючи поєднання художні прийоми нео-, фото- і гіперреалізму і реалістичної традиції іронічно переосмислюють минуле в контексті сучасності. У живописних роботах звертаються до вічних тем за допомогою поєднання символізму, алегорії, реалістичності. Завдяки цьому поєднанню в роботах показуються проблеми сучасного світу. В результаті виникає ситуація естетичної рівноваги між традиціями та інноваціями, експериментом і кічем, реалізмом і абстракцією. Починається формування культури постмодернізму. Однією з особливостей цього періоду є і зростаюча еротизація мистецтва, причому основна увага приділяється феміністським трактуванням жіночої сексуальності і транссексуалізму, сексуальних меншин.

На розвиток образотворчого мистецтва в середині 80-х рр. XX століття, з одного боку сприяло поява технологій: відео, аудіо, комп'ютерів і Інтернет, що істотно розширило палітру засобів які використовували художники. А з іншого боку, відбувається повернення в образотворче мистецтво художнього образу, який активно використовує образи масової культури, з'явилися нові прийоми та техніки: кемпізм, мистецтво іст-Віллідж, нео-поп, ленд-арт, інсталяція, перформанс, хепенінг, нет-арт, використання фотографії в живописі, які за допомогою підтекстів зачіпають питання хвилюють сучасне суспільство [4].

Також, характерним прийомом у творчості багатьох художників другої половини XX століття фактура стає іноді головним виразним засобом для створення індивідуального художнього образу, а створення нових, основним пластичним завданням. Звідси і використання нетрадиційних у художньому відношенні матеріалів.

Розвиток науки і техніки наприкінці XX – початку XXI ст. у сфері образотворчого мистецтва та дизайну середовища спричинив звернення митців до розроблення концепцій екологічності у мистецтві та будівництві. Наприклад, у процесі роботи використання традиційних методів будівництва поєднується із природними екологічними матеріалами з тростини і затрамбованої землі, мобільних будинків. Як бачимо, дизайн активно спрямовується на розв'язання проблем екології. До недавнього часу художники і дизайнери створювали величезну масу об'єктів, виробів, які заповнили простір, але не використовуючи на повну їхній ресурс, вони замінювалися на інші, більш новіші, модніші. Нині у галузі споживання товарів широкого застосування набуло явище редизайну та робота з відходами виробництва. Сучасні митці частіше звертають головну увагу на можливе повторне використання виробів або матеріалів, що є важливим для розв'язання екологічних проблем людства. Тому упровадження нових технологій у різноманітних сферах культури й побуту, нові тенденції у сфері споживання й стилі життя сучасної людини створюють передумови для суттєвих соціально-культурних змін [5, с. 119–125].

Початок 2000-х рр. позначено в історії розвитку художніх напрямів, як період розчарування у можливостях технічних засобів для художніх практик. Значно ускладнено класифікацію мистецтва за жанрами і стилями, багато критиків та істориків мистецтва вважають, що сучасне мистецтво характеризується відсутністю будь-яких категорій.

На думку науковця А. Цугорки, особливе місце серед сучасних комп'ютерних технік займає цифрове образотворче мистецтво, основними видами якого є: цифрова комп'ютерна графіка; цифровий комп'ютерний живопис; цифрова комп'ютерна скульптура [6, с. 112].

Проведений аналіз сучасного мистецтва на початку ХХІ століття відображає різноманітність стилів, ідей та підходів, які визначають цей період. Можна виокремити кілька ключових аспектів:

– *Глобалізація та мультикультуралізм*. Сучасне мистецтво стало значно більш глобальним, відображаючи різноманітність культур і стилів. Художники з різних країн взаємодіють, створюючи роботи, які поєднують традиції та новаторські ідеї. Це призводить до нових форм вираження та розширення меж мистецтва;

– *Технології та нові медіа*. Розвиток цифрових технологій радикально змінив способи створення і сприйняття мистецтва. Відеоарт, віртуальна реальність, інсталяції, що включають цифрові елементи, стають все більш популярними. Художники використовують соціальні мережі для поширення своїх робіт, залучаючи широку аудиторію;

– *Соціальна та політична свідомість*. Багато художників займаються соціально важливими темами, такими як права людини, екологічні питання, гендерна ідентичність та політична несправедливість. Мистецтво слугує не тільки способом самовираження, а й інструментом для змін у суспільстві;

– *Концептуальне мистецтво та інтерпретація*. Концептуалізм залишається актуальним, де ідея переважає над естетичними формами. Художники часто пропонують глядачам нові способи інтерпретації своїх робіт, запрошуючи їх активно взаємодіяти з мистецтвом.

– *Критика споживчої культури*. Багато митців аналізують і критикують споживчі тенденції, використовуючи іронію та сарказм. Вони ставлять під сумнів цінності сучасного суспільства, звертаючи увагу на його поверховість і комерціалізацію;

– *Інклюзивність та участь*. Мистецтво намагається бути більш інклюзивним, запрошуючи різні громади до участі у творчому процесі. Це може проявлятися в колективних проектах або у створенні робіт, що враховують різноманітність досвідів і перспектив;

– *Діалог між традицією та інновацією*. Сучасні художники часто звертаються до

історії мистецтва, переосмислюючи традиційні форми та матеріали в новому контексті. Це дозволяє створювати діалог між минулим і сучасністю.

Щодо основних передумов і тенденцій розвитку сучасного образотворчого мистецтва другої половини ХХ – початку ХХІ століття слід виокремити наступні:

1. *Соціальні та політичні зміни*: друга половина ХХ століття була відзначена значними соціальними зрушеннями, такими як рухи за громадянські права, фемінізм та анти-воєнні протести. Це вплинуло на тематику мистецтва та його функцію в суспільстві.

2. *Технологічний прогрес*: розвиток нових технологій, зокрема цифрових, змінив способи створення, поширення та споживання мистецтва. Поява Інтернету стала важливим фактором у популяризації та доступності мистецтва.

3. *Глобалізація*: збільшення міжкультурних обмінів і глобальної взаємодії призвело до збагачення художніх практик, створення нових стилів і форм.

4. *Постмодернізм*: відмова від традиційних наративів та канонів, суміш стилів і жанрів, а також акцент на інтерпретації та контекстуалізації стали характерними для мистецтва цього періоду.

Отже, враховуючи вищевикладене, слід узагальнити наступні тенденції сучасного образотворчого мистецтва, які ми розглядаємо через призму:

– *концептуального мистецтва*: мистецтво, яке акцентує увагу на ідеях та концепціях, а не на естетичних формах. Це зміщує акцент з продукту на процес створення;

– *мультимедійних практик*: інтеграція різних медіа, таких як живопис, скульптура, відео, звук та інсталяція, стала звичною. Художники експериментують із змішанням жанрів;

– *екологічності мистецтва*: відгук на екологічні проблеми та зміни клімату. Художники використовують свої роботи для підвищення обізнаності про навколишнє середовище;

– *соціально залученого мистецтва*: акцент на соціальних питаннях і проблемах, таких як нерівність, ідентичність та політика. Художники часто співпрацюють з громадами для створення проектів;

– *критики та самоаналізу*: мистецтво як інструмент для самоаналізу і критики сучасного суспільства, де художники рефлексують над власною роллю і впливом.

В цілому, зазначені передумови та тенденції відображають складну природу сучасного мистецтва, яке постійно змінюється в залежності від соціокультурних контекстів.

Враховуючи вплив розвитку техніки та засобів масової інформації на сучасне образотворче мистецтво початку XXI століття, вважаємо, що загострення проблеми протиставлення «світ – людина» позначається перш за все на творчості художника, де можна виділити наявність таких особливостей:

розвиток наукової і технічної думки привів до зміни просторового образу світу, плюралізму і фрагментарності культури, до порушення ієрархічної організації культури, рівноправного співіснування «високого» і «низького», елітарного і масового, до перетворення іронії в засіб саморуйнування культури (Ж. Бодрійяр) [7];

відсутність конкретного, переважання абстракцій, призводить до втрати людиною почуття реального, витіснення реальності системою фантомів свідомості, які стирають відмінність реального і уявного, що замикаються на копії самих себе без оригіналів;

театралізація життя сучасного суспільства (істина, справжність і реальність більше не існують, а замість них панують шоу-політика, шоу-правосуддя і шоу-культура). Це відчуття театральної примарності, відсутності справжності життя, що особливо проявилось

в 80-х роках, і воно ж стимулювало процеси переосмислення можливостей і меж реалізації людської індивідуальності в постсучасному суспільстві;

невизначеність, відкритість, незавершеність, стирання просторових і часових меж в культурі набуло мозаїчно-цитатний вигляд, вона охоче вдається до практики зіставлення різних історичних епох і традицій мислення.

Образотворче мистецтво на початку XXI століття є багатогранним і динамічним, відображаючи складність та різноманіття сучасного світу. Воно активно реагує на соціальні, політичні та технологічні зміни, ставлячи нові запитання та пропонуючи різні способи взаємодії з аудиторією.

Проведений аналіз та роздуми на задану тему, надають можливість висловити своє бачення та прогнози стосовно майбутнього образотворчого мистецтва. Ми вважаємо, що мистецтво майбутнього повинно базуватися на усвідомленні тих процесів, що відбуваються у суспільстві, сучасне мистецтво, та його майбутнє, повинно опиратись на інтелект, та його враження, а не на відчуття і ірраціональність, як це було раніше.

Вважаємо, що стирання граней між матеріальним та візуальним має відбутися у мистецтві у найближчі часи, трактування ідей та синхронізація вже існуючих напрямів через сучасні технічні можливості та використання новітніх досліджень у галузях інших наук, дадуть поштовх до створення суттєво нових прийомів та засобів в образотворчому мистецтві в цілому.

Література:

1. Малезик Ю.М. Образотворче мистецтво як освітній і культуротворчий компонент у системі мистецької освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія «Педагогічні науки». 2020. Вип. 25. С. 148–152.
2. Затонський Д. В. Модернізм і постмодернізм: Думки про одвічне коловертання витончених і невитончених мистецтв. Харків : Фоліо. 2000. 256 с.
3. Шишлова О. Мистецтво аутсайдерів. URL: <https://artslooker.com/mistetctvo-atsajderiv/>.
4. Сімончук О. Як сучасні технології змінюють мистецтво URL: <https://supportyourart.com/stories/art-technology/>.
5. Малезик Ю.М., Пунгіна О.А., Гусев Л.Г. Екологічний дизайн як соціокультурне явище. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 58. Том 1. 368 с., С. 119–125.
6. Цугорка О.П. Образотворче мистецтво і можливості новітніх технологій. *Культура і сучасність*. 2015. Вип. 2. С. 111–118.

7. Соргира Т.І. *Роль техніки та технології у мистецтві*: монографія. М-во освіти і науки України, Київ: нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Вид-во Ліра-К, 2021. 344 с.

References:

1. Malezhyk, Yu. M. (2020). *Obrazotvorche mystetstvo yak osvithii i kulturotvorchyi komponent u systemi mystetskoï osviti* [Fine arts as an educational and cultural component in the system of art education]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti: zhurnal Poltav. nats. ped. un-t imeni V.H. Korolenka Seriiia «Pedahohichni nauky»* – *The origins of pedagogical skill: a journal. Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko. Series «Pedagogical Sciences»*. (Vyp. 25), (pp. 148–152). Poltava [in Ukrainian].
2. Zatonskyi, D.V. (2000). *Modernizm i postmodernizm: Dumky pro odvichne kolovertannia vytonchenykh i nevytonchenykh mystetstv* [Modernism and Postmodernism: Thoughts on the Eternal Cycles of the Fine and Beaux-Arts]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
3. Shyshlova, O. (2020). *Mystetstvo autsajderiv* [The art of outsiders]. Retrieved from <https://artslooker.com/mistetstvo-autsajderiv/> [in Ukrainian].
4. Simonchuk, O. (2019). *Yak suchasni tekhnolohii zminiuiut mystetstvo*. [How modern technologies are changing art]. Retrieved from <https://supportyourart.com/stories/art-technology/> [in Ukrainian].
5. Malezhyk, Yu.M., Punhina, O.A., & Husieva, L.H. (2022). *Ekolohichniy dyzain yak sotsiokulturne yavyshe* [Ecological design as a socio-cultural phenomenon]. Yu.M. Malezhyk (Eds.), *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka* – *Topical Issues of the Humanities: an interuniversity collection of scientific papers by young scientists of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*, 58. (Vols. 1), (pp. 119–125). Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
6. Tshorka, O.P. (2015). *Obrazotvorche mystetstvo i mozhlyvosti novitnykh tekhnolohii* [Fine arts and the possibilities of the latest technologies]. *Kultura i suchasnist – Culture and Modernity*, 2, 111–118 [in Ukraine].
7. Sorhyra, T.I. (2021). *Rol tekhniky ta tekhnolohii u mystetstvi: monohrafiia* [The Role of Engineering and Technology in Art: A Monograph]. *M-vo osvity i nauky Ukrainy, Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv – Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts*, (344). Kyiv: Vyd-vo Lira-K [in Ukrainian].